

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Niemi-Pynttäri, Risto

Title: Montaigne: Esseitä III

Year: 2015

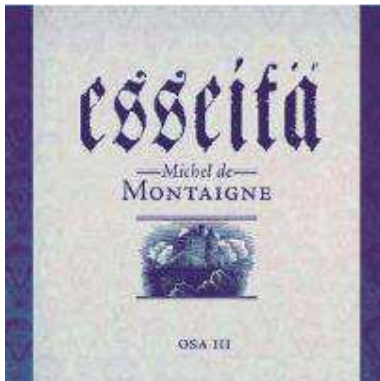
Version:

Please cite the original version:

Niemi-Pynttäri, R. (2015). Montaigne: Esseitä III. Maailmankirjat.
Käännöskirjallisuuden verkkolehti, 19.2.2015. <http://www.maailmankirjat.maape.net/?p=1955>

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

Montaigne: Esseitä III

19.2.2015 RISTO NIEMI-PYNTTÄRI

Michel Montaignen *Esseet I-III* viimeinen osa on nyt julkaistu suomeksi, kolmannessa osassa lienevät esseistä ne kuuluisimmat Renja Salmisen upeasti kääntäminä. Pelkästään Montaignen lauseet ja ajatuksen kehittäminen on erityisen miellyttävää luettavaa, tunnustan uponneeni niiden pariin, vaikka olisi pitänyt tehdä jotain muuta. Ilmeisesti nuo Ranskan 1500-luvun lopulta peräisin olevat lauseet on valmistettu muotoilemalla ne ensin mielessä, ja tallennettu sitten kirjoitukseksi. En ole varma, mutta kielen harkitseva ja tasapainoinen eteneminen saattaa johtua tästä.

Minä en ainoastaan uskalla puhua itsestäni, uskallan myös puhua ainoastaan itsestäni. Kun kirjoitan jostain muusta, joudun harhateille ja eksyn aiheestani. (236)

Montaignelaisen esseen periaatetta voi hakea tästä motosta: se koostuu keskittymisestä ja aiheesta eksymisestä; niiden välisestä jännitteestä yritän seuraavassa hakea esseiden dynamiikkaa. Esseiden lajin kannalta kiinnostavaa onkin se, millaisia harhautumisen ja eksyksiin joutumisen kuvioita hänellä on. Miten aiheesta eksyminen on suhteessa keskittymiseen? Miten syntyy laji, jossa vapaat mielikuvat ja keskittyminen liittyvät yhteen?

Esseet III on Montaignen projektin päätös. Esseitä lukiessani ihmettelen, kuinka Montaigne puhuu niinkin vähän suoraan itsestään, tuo sana löytyy ehkä joka viidenneltä sivulta, ohimennen. Vaikka hän itse julisti keskittyvänsä häpeämättömästi aiheeseen, jonka hän tuntee paremmin kuin kukaan, itseensä. Silti nykyaikainen minäpuhe on sitä luokkaa, että ei sitä sietäisi Montaignekaan.

Tuntuukin siltä, kuin nykyiset omaa elämää ja identiteettiä tutkailevat kirjoittajat käsittelevät jotain muuta kuin mitä Montaigne tarkoitti. Hän ei vaikuta edes omaelämäkerralliselta kirjoittajalta, koska hän ei väitä että olisi sama, kuin mitä hänelle on aikaa myöten tapahtunut. Muutaman kerran hän esittää olevansa eräänlainen itsetietoisuuden hetki, tai huonojen tapojen kimppu. Omaelämäkerrallinen tarinointi on Montaignella muutama omaelämäkerrallinen anekdootti, ja niistäkin osa on keksittyjä. Montaignella ei tiedetä olleen poikaa, kuitenkin hän sanoo ettei haluaisi pojalleen skolastista koulutusta. Montaigne ei siis ole itsekeskeinen, vaikka hänen julistuksensa vihjaisi sellaiseen. Hän on kiinnostunut persoonallisesta näkökulmasta maailmaan. Kovin kiire ei Montaignella ole myöskään totuuden äärelle; kirjoittaessaan hän ei etene suoraviivaisesti, vaan haparoiden. Hän sanoo totuuden olevan liian korkealla, eikä hänen epävarmuutensa tavoita sitä.

Kuitenkin Montaigne väittää, että kukaan muu ei voi tuntea paremmin hänen aihettaan, hänen omakohtaisuuttaan. Kysymys on selvästi samantapaisesta oivalluksesta, kuin minkä Descartes teki myöhemmin tutkiessaan omaa tietoisuuttaan. Sata vuotta ennen kuin cogito ergo sum todistettiin filosofian perustaksi, Montaigne oli kohdannut saman – mutta ilman loogista varmuutta. Esseissään hän todistaa sekä cogitoa että alituista eksymistään, se on harhailua, joka ei ole kunniakasta mutta inhimillistä.

Montaignen esse on kirjoittamista, joka häilyy tahdonalaisen keskittymisen ja vapaan eksymisen välillä. Kun Eric Auerbach toista maailmansotaa paetessaan (1945) näki Montaignen esseiden itsetarkastelussa hetkiä, joissa erilaisten tilanteiden keskeltä löytyy minä. Montaigne ei puhunut tietoisuuden pysyvistä ytimeistä vaan pikemminkin situaatioista ja havahtumisista. Auerbachin *Mimesis* (2000) -teoksesta suomeksikin löytyvä artikkeli ”*L’humaine condition*” otsikko viittaa tähän – inhimilliseen tilanteeseen – se on ollut myös minulle avainteksti Montaignen lukemiseen:

”Ensin hän korostaa kuvauskohteensa horjuvuutta, ailahtelevuutta, vaihtuvuutta; sitten hän kuvailee menetelmää jota hän käyttää tämän vaihtuvan kohteen kuvauksessa; ja lopuksi hän pohtii yrityksensä mielekkyyttä ja hyödyllisyyttä” kirjoittaa Auerbach (2000, 308).

Minuus vaihtelee ja välttää suoraa käsittelyä. Tuntuu kuitenkin siltä, että Auerbach korosti hieman liikaa Montaignen keskittynyttä minää. Tuossa sitaatissa näkyikin jotain muuta, eli se, miten klassisesti Montaigne jäsentää kehittelynsä. Minän häilyvyys ei ole vain prosessin ensimmäinen vaihe, vaan koko ajan läsnä. Ihminen on häilyvyys, hän ei pysy itsensä parissa. Hän voi keskittyä vain itseensä – ja niinpä Montaigne on ensimmäinen, joka sanoo että ihmisellä ei ole olemusta, vaan muuttuvuus on hänen luontonsa. Ihminen on olento, joka voi olla lähes mitä tahansa.

Ihminen ei pysty olemaan objekti vaikka haluaisi. Hän ei myöskään voi tarkastella itseään varmasti ja täydellisesti. Kirjoittava cogito ei onnistu pysymään terävänä kuin Descartes, se lipsuu.

Montaigne harhautuu itsestä puhumisen aiheesta, vaikka väittääkin keskittyvänsä aiheeseen enemmän kuin muut. Kirjoittaessaan hän itse on aina hakemassa itseään, etsimässä sitä autenttista tilannetta, mihin hän kirjoittamisen avulla pyrkii.

”Essee” on sana joka viittasi Montaignella sekä häilyvään yritykseen että totiseen ponnistukseen, sekä rentouteen että rajojen kokeiluun. Tältä pohjalta ymmärrän, että essee sallii jossain määrin harhailun: eksymistä ei voi välttää, eikä lankeamista, jos tosissaan yrittää. Uskon, että juuri tästä syystä essee löytää parhaat aiheensa. Ne ovat epämääräisyydessä viihtyviä aiheita, joita mikään muu kirjoittamisen laji ei ole tavoittanut. Essee suosii aiheita, josta ei tule objektiä, ei tutkimuksen eikä tiedon tuottamisen kohdetta, ei fiktiota. Tietty epämääräisyys kuuluu esseelle; ennen niitä olivat kyllästyminen ja turhuuden kokemus, tupakan savu ja päämäärätön kävely. Nyt essee ”varjostaa” jo uusia pakenevia aiheita.

“Keskustelutaidosta” -essee

Nykyäänkin Montaigne vetää piiriinsä päteviä tutkijoita, Suomessa Kuisma Korhosen panos on merkittävä: *Textual Friendship. The Essay as Impossible Encounter* (2006) käsitteli esseetä Montaignen genrenä. Antonia Szabarin (2001) analyysi ”Keskustelutaito” esseestä (s.

205-238) sopi minulle hyvin Esseet III oheislukemiseksi – tosin valintani perustui sattumaan. Kiinnostuin Szabarin väitteestä, että keskustelutaidon sijaan Montaigne kirjoittaa debatista ja kiistelytaidosta.

Aiheesta eksyminen ja taipumus hajanaisiin mielikuviin on kirjoittajan rikos, ja Montaigne tunnustaa taipumuksensa tähän. Hän oli joutilas ylimys, joka saattoi viettää aikaansa passiivisesti oleskellen, mielikuviansa piirissä ajelehtien. Montaigne tunnusti avoimesti, että esseissä vaikuttaa joutilaisuuden henki, vaikka ne toisaalta ovat äärimmäisiä ponnistuksia. Nuorena, ennen kirjoittamaan ryhtymistä hän sanoi oleskelleensa ”sisällyksettömien ideoiden” ja illusioiden piirissä, kunnes alkoi järjestää mielikuviaan kirjoittamalla.

Joutilas mieli oli Montaignelle esseiden edellytys, kuten Szabari sanoo, joutilaat mielikuvat tarjosivat tälle mahdollisuuden irrota päämääräkeskeisestä, kertovasta kronologiasta. Siksi Montaigne rinnasti kirjoittamisensa maalaamiseen. Kirjoittaessaan hän laatii ikään kuin maalausta, johon sijoittaa yhden olennaisen asian ja täyttää muun tilan mielikuvillaan. Szabarin artikkeli tuo uutta valoa tähän kirjoittamisen prosessia ohjaavaan jännitteeseen. Kirjoittamiseen keskittymien oli elämys joutilaille ylimykselle, Montaigne halusi laittaa mielikuvat järjestykseen ja keskittyä kirjoittamisen avulla johonkin, mistä hän ei ollut ennalta varma. Hänen esseistään voi huomata, että aiheesta eksyminen ja harhateille joutuminen on osa esseiden erityislaatuista suhdetta aiheeseen. Yleensä vasta kun teksti on valmis, aihekin on paljastunut.

Samalla kun Montaigne totesi, että olennainen asia esseessä voi olla hyvin lyhyt, mutta se riittää, kunhan se tulee esiin olennaisessa kohtaa esseiden kompositiota. Siispä Montaigne puhuu minästä vain muutaman lauseen verran ”Keskustelutaidosta” -esseiden alussa ja lopussa; molemmat huomiot on tosin asetettu painaviin kohtiin. Niissä esiintyy kaksi erilaista Montaignea; esseiden alussa hän esiintyy varoittavana esimerkkinä, mutta viimeisillä sivuilla hän kääntyy puhumaan itsestään ylpeästi : hän huomaa olevansa ainutlaatuisen rohkea omakohtaisuuden tarkastelussa.

”Keskustelutaidosta” -esseiden alussa Montaigne esittää itsensä varsin yllättävällä tavalla; hän vertaa itseään rikolliseen jota rangaistaan:

”Emme paranna sitä, joka hirtetään, parannamme muut hänen kauttaan. Minä teen samoin. Virheeni ovat nykyään osa luontoani ja parantumattomia; mutta siinä missä kunnolliset ihmiset hyödyttävät yleisöä näyttämällä hyvää esimerkkiä, minä saatan ehkä hyödyttää näyttämällä, miten ei pidä toimia... jos tuon julki puutteeni, ja tuomitsen ne, joku oppii pelkäämään niitä.” (205)

Ei ole sattuma, että esseiden alussa Montaigne puhuu itsestään huonona esimerkkinä. Hän rakentaa päättelynsä tyylikkäästi aristoteelisen syllogismin varaan: rikollinen tekee väärin eikä teko saa toistua, hän itsekään tekee väärin eikä teon myöskään saa toistua. Molemmat menettävät maineensa ja ovat varoittavia esimerkkejä. Näin Montaigne oikeuttaa sen, miksi esittää itsensä virheineen.

Minä -kysymys palaa framille vasta viimeisellä sivulla, enää Montaigne ei esitä itseään varoittavana esimerkkinä, vaan pikemminkin esimerkillisenä ihmisenä. Hän on maineensa ansainnut. Syy on kuitenkin sama kuin alussa, eli se että hän tarkastelee itseään kaunistelematta. Näin esseessä tapahtuu näkökulman muutos, hän on tuntenut olevansa varoittava esimerkki mutta nyt hän huomaakin oman ainutlaatuisuutensa.

Alituinen eksymisen ja erehtymisen pohtiminen ohjaa myös varsinaista esseiden aiheen käsittelyä, eli ”keskustelutaitoa”. Kiistojen ja keskustelujen myötä omat erehdykset paljastuvat parhaiten. Szabari osoittaa selkeästi, kuinka dialektisesti Montaigne etenee; heti kun hän löytää varmuuden, hän kääntyy epäilemään.

”Minä pidän vahvasta ja miehekkäästä seurustelusta läheisten tuttavien kesken, ystävyyydestä joka iloitsee kirpeästä ja väkevästä kanssakäymisestä, samoin kuin rakkauden puraisuista ja verisistä raapaisuista.” (208)

Keskustelijana hän siis sanoo olevansa parhaimmillaan parempiensa valikoidussa, mutta erimielisessä seurassa. Montaigne arvostaa agongistista kiistelystä taitoa, eräänlaista kamppailulajia, joka vahvistaa ja innostaa. Pelkkä persoonan vahvistaminen ei hänelle riitä, vaan nuo ”kirpaisut” ja omien heikkouksien kohtaaminen on paras tapa oppia. Montaigne ei siis liitä debatteja pelkkään taistelun vaan oppimiseen, ja tiettyyn oppimisen vallankumoukseen mikä tapahtui renessanssihumanismin myötä. Montaigne vihjaa myös esseiden liittyvän tähän agonistiseen oppimiseen:

”Ihminen joka ei ole käyttänyt kaikkia voimiaan, jättää teidät arvailujen varaan, onko hänellä niitä jäljellä vielä, vai onko häntä jo koeteltu (essayé) katkeamispisteeseen saakka.” (220)

Silti, mikään ei ärsytä häntä enempää kuin typerät arkipäiväiset, älyllisesti surkeat keskustelut. Montaigne ei osallistu yleiseen mielipiteenvaihtoon, ettei kiihdyttäisi itseään liikaa. Samalla hän kääntyy ihmettelemään juuri tätä omaa ärsyyntymistään, ja huomaa että vaikka joidenkin tauti on tyhmyys, niin hänen tautinsa on kiusallisempi, tyhmyydestä ärsyyntyminen.

Humanistin keskustelutaidosta

Tiedämme, että kirjoittaja varastaa aina toisilta kirjoittajilta, sekään ei Montaignen mukaan ole oikein, vaikka kukaan ei voi välttää sitä. Hän tuo esiin esimerkkejä keskusteluista, joissa varastetut ja ulkoa opetellut lauseet voivat olla kuulijalle kiinnostavia, mutta haitallisia keskustelijalle itselleen. Varastaminen haittaa tekijää itseään.

Toisen tekstin omimisessa näkyy myös jännite eksymisen ja itselle uskollisuuden välillä: toisten esittämien ajatusten kanssa tulee nähdä vaivaa, ne eivät tule omiksi ilman ajattelun työtä. Mekaaninen lainaaminen ja siteeraaminen on vaarallista, hän olettaa että ajattelu, puhujan cogito, hairautuu aina, ellei paneudu perusteellisesti siihen mitä aikoo omanaan esittää.

Montaigne vastusti oppineisuuden väärää käyttöä, mekaanista loogisuutta, persoonatonta tietoa. Erityisen raskautettuja tässä toisten ajatusten keräilyssä ovat oppineet, mutta tässä kohtaa esseiden huomautuksissa olisi voinut olla maininta, että Montaigne tarkoitti skolastikkoja. Kääntäjä olisi voinut viitteissä tarkentaa, mistä tässä oppineitten ”yliopistomiesten” kritiikissä on kyse.

Szabarin mukaan Montaigne esiintyy kritiikissään puhdasverisenä humanistina, joka hyökkää skolastikkoja vastaan. Montaigne ihmetteli miten skolastikot, silloiset eksaktin tieteen ja ajattelun edustajat, voivat olla hyvinkin sivistymättömiä keskustelijoita. He ovat jopa tyhmempiä kuin me, kun heiltä otetaan ”akateeminen olkanauha ja latina pois”.

Humanistinen sivistys oli vähäistä, eikä sillä ollut akateemista asemaa, kun taas skolastikoilla oli hallussaan logiikka ja eksaktit kaavat, jotka ”tuottavat rahaa, mutta eivät ravitse sielua.”

Lopuksi

Esseistin kamppailu on erityislaatuista, siihen liittyy rohkeaa joutilaisuutta ja keskittynyttä harhailua. ”Keskustelutaidosta” esseessä kirjoittava persoona muodostaa kehyksen, ja huomio suuntautuu keskustelukulttuurin tarkasteluun. Kehittely huipentuu kysymykseen, ovatko debatit ja keskusteluun osallistuminen todellista elämää lukemiseen ja kirjoittamiseen verrattuna. Montaigne kannattaa ensin renessanssihumanistien näkemystä, että keskustelu on elämää lukeminen on velttoutta:

”Kirjojen tutkiminen on veltoa ja heikkoa liikettä, joka ei lämmitä, kuin sitä vastoin keskustelu sekä opettaa että harjoittaa yhtä aikaa. Jos keskustelen voimakashenkisen ja sinnikkään vastustajan kanssa, hän ahdistaa sivustaani, hyökkää vasemmalta ja oikealta, hänen ajatuksensa panevat omani sinkoilemaan. Kilpailu, voitontahto ja taistelu yllyttävät minut ylittämään itseni. Yksimielisyys on keskustelussa sanomattoman ikävyyttävää.” (207)

Samalla debatin ja kirjojen välille syntyy vastakohta, jonka Montaigne purkaa sitten kirjoittamisen ylistykseen. Kirjoittamalla – ja vain sillä – Montaigne pakenee olemisen satunnaisuutta, järjestää ja työstää sitä, käy humanistina debattiin skolastikkoja vastaan ja kirjoittaa niin, että keskustelutaidostakin tulee jotain enemmän jonka voi ymmärtää vaikka ei tiedä skolastikkojen ja humanistien kiistasta mitään.

Michel de Montaigne: *Esseitä III* suom. Renja Salminen, Siltala 2015

Antonia Szabari “parler seulement de moy”: The Disposition of the Subject in Montaigne’s Essay “De l’art de conferer”.

Project MUSE <http://muse.jhu.edu> MLN, Volume 116, Number 5, December 2001

[Montaigne Esseitä II Päivi Kososen katsaus Kiiltomadossa](#)